

MORICE HALBWACHS – INIȚIATOR AL PARADIGMEI „MEMORIE COLECTIVĂ”

Efim MOHOREA, *dr. hab., prof univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *The study has as objective the presentation of some key concepts, which are necessary in order to understand the collective memory, the way in which the collective memory frames are formed and kept in time, but also the relation between memory and oblivion at the collective identity level.*

M. Halbwachs founded social studies of memory. His works include the issue of correlation of individual and collective memory, cultural memory functions.

Keywords: *memory, collective memory and oblivion, collective memory frames: the language, family, religious community and the social classes.*

Introducere

La finele secolului al 20-lea în științele socio-umane s-a format o nouă paradigmă științifică ce poartă numele de „Memory Studies” („Studii ale memoriei”). În cadrul acesteia se cercetează diverse aspecte ale fenomenului social complex *memorie – amintire – uitare*. Dimensiunea colectivă a memoriei se denotă prin variați termeni: „collective memory”, „social memory”, „cultural memory”, „popular memory”, „public memory” („me-

morie colectivă”, „memorie socială”, „memoria poporului”, „memoria culturii”, „memoria simțului comun”) etc. Numărul publicațiilor pe aceste teme a produs o adevărată „explozie memorială” („memory boom”).

Unitatea organică dintre memoria și amnezia (uitarea) socială, așa cum ea ni se prezintă într-un foarte mare număr de lucrări speciale, reprezintă un fenomen extrem de complicat, pluridimensional și multifuncțional, ce se manifestă în variate contexte sociale. Îmbinarea de cuvinte „memorie” și „socială” ne informează că avem de a face cu obiectul diferitor științe de natură *istorică, psihologică și sociologică*.

Unitatea dintre memorie și uitare a fost și rămâne una din problemele fundamentale ale existenței umane – din antichitate și până în prezent.

Fiind la început obiectul meditațiilor filosofice (de la Platon și Aristotel până în secolul al XX-lea), mai apoi al investigațiilor psihologice, în zilele noastre, memoria a devenit o problemă interdisciplinară – a cercetărilor în etnografie, sociopsihologie, psihologia cognitivă, istoriografie, științele comunicării, filosofia socială, filosofia culturii ș.a.

Inițial fiind privită ca însușire doar a psihicului *individului* uman, actualmente memoria, în viziunea multor specialiști, se prezintă drept atribut și al *colectivelor* omenești (familie, colective de muncă, clase sociale, comunități religioase, popoare etc.). Specialiștii din diferite domenii ale științei folosesc termenul *memorie colectivă* sau *socială*. De rând cu noțiunea *memorie socială* (gen proxim) mai întâlnim și termenii *memorie istorică, memorie culturală, memorie politică* ș.a. (specie). În ultimele câteva decenii au fost publicate multe lucrări consacrate diferitor aspecte ale memoriei sociale, mai ales, în țările occidentale.

1. Atribute ale memoriei individuale

Problematica memoriei individului uman a atras atenția gânditorilor încă din antichitate. Pentru a înțelege mai bine aspectele contemporane ale problematicii memoriei colective vom analiza succint evoluția problemei memoriei în istoria gândirii științifice.

Inițial, problema memoriei a fost cercetată de gânditorii antici (a se vedea: Рикёр 2004: 25-43). Spre exemplu, Platon, în dialogurile „Sofistul”, „Menon”, „Phaidon”, „Phaidros” interpretează memoria drept o *reprezentare în prezent a lucrurilor absente*. El analizează coraportul dintre lucrurile sensibile, „amprente” (urmele) acestora, lăsate în organele de simț, imaginile despre lucruri și memoria despre lucruri (imaginile despre lucruri în absența lucrurilor). În linii generale, procesele mnezice (de memorare) sunt tratate, în opera lui Platon, astfel. Lucrurile acționând asupra organelor de simț, lasă în acestea un fel de „urme” (*typos*), iar impresiile senzoriale, trăirile sufletești (*pathemata*) și imaginile mintale (*eikon*) ce corespund lucrurilor sunt păstrate în suflet și alcătuiesc memoria. Disparația, „ștergerea” (*semeia*) urmelor lucrurilor din suflet ar însemna *uitarea*. Aristotel, în lucrarea „Peri mnemes kai anamnesios”, cunoscută în traducere latină ca „De memoria et reminiscencia” („Despre memorie și reamintire”) sau „Parva naturalia”, a încercat să definească memoria. El începe analiza problemei de la *obiectul* memoriei, *lucrul*. Memoria se deduce, fiind raportată la lucruri: *Când însă, în lipsa lucrurilor, avem cunoaștere și percepție, atunci e vorba de memorie*. Memoria, în viziunea filosofului din Stagira, are capacitatea de a face prezente obiecte și situații ce *lipsesc*. Aristotel în „Tratatul despre suflet” definește memoria drept o *forță a sufletului, ce descrie lucrurile care nu mai sunt*. El subliniază că memoria se află în raport cu *timpul*, care devine parametru al cunoașterii: *Când lucrează memoria, ne dăm seama că am văzut, auzit sau învățat un lucru mai înainte*. Ori *mai înainte și mai târziu* sunt categorii ale timpului, adică există *în timp (en chronoi)*. Astfel, percepția timpului devine o condiție a memoriei: *Numai acele ființe care percep timpul au memorie, și tocmai prin faptul că îl percep*. Cum este adevărat că se amintește fără a avea în prezent lucruri, tot așa este adevărat că amintirea lucrurilor se produce doar atunci când *se scurge*

timpul. Memoria acționează doar asupra trecutului pentru că ea, spune Stagiritul, *nu este nici percepție, nici concepere cu mintea, ci posesiunea sau înrăurirea uneia din ele, după trecerea unui anumit timp*. Așadar, este nevoie ca timpul să se „așeze” (încadreze) între momentul percepției și cel al reactualizării evenimentului perceput. Definirea memoriei prin timp este *marea contribuție* a expunerii aristoteliene, ceea ce Paul Ricoeur numește „recunoașterea specificității funcției temporalizante a memoriei”. În legătură cu prezentul, Aristotel afirmă că *nu există amintire a prezentului în prezent*, iar viitorul este doar *posibil, probabil*. Memoria nu are contact cu ceea ce va urma, cu ceea ce proiectează mintea umană. Având în vedere că omul păstrează în memorie amintirea imaginii unui obiect, neavând acel obiect în fața ochilor, el este nevoit să și-l reamintească. Aristotel spunea: *Când facem să revină cunoștința pe care am avut-o mai înainte sau senzația, sau acel lucru a cărui posesiune o numim memorie, atunci are loc reamintirea*. Astfel memoria face posibilă „aducerea trecutului în prezent”. Dar acest „trecut” pe care ni-l reamintim, nu este trecutul adevărat, cel inițial. Evenimentele trecute și re trăite, datorită memoriei, pot fi modificate, chiar falsificate, deoarece, cum spunea Aristotel, *nimic nu împiedică pe cineva să se amăgească, părându-i-se că-și amintește, fără să-și amintească în fapt*. Aristotel atrăgea atenția asupra posibilității influențării amintirii de *imaginație*, când omul depune eforturi pentru a-și aminti evenimentele trecute. Deci constatăm, că memoria poate fi *modificată*, atât din interior, spre exemplu, prin autoinstruire, cât și din exterior, de pildă, prin manipulare. Fiind un atribut al psihicului, memoria se manifestă ca o entitate relativ mobilă, variabilă, adică e supusă schimbării, chiar uitării. De pildă, filosoful medieval Augustin în *Confesiuni* prezintă legătura dintre memorie și uitare astfel: *Atunci când memoria pierde ea însăși ceva, cum se întâmplă când uităm și căutăm să ne amintim de un lucru, unde oare căutăm dacă nu în memoria însăși? Iar dacă memoria ne prezintă cumva un lucru în locul altuia, noi respingem ceea ce ne prezintă, până când apare ceea ce căutăm*. Studiul propriu-zis (științific) al memoriei a debutat odată cu experimentele realizate de psihologul german Herman Ebbinghaus (1850-1909). Cercetările experimentale ale memoriei au fost publicate de el în lucrarea „Despre memorie” (1885). H. Ebbinghaus a studiat experimental procesele de *memorizare* și *uitare*, elaborând metode, prin care se pot stabili particularitățile memoriei. Literatura de specialitate oferă variate interpretări și definiții ale memoriei. În sens logic, notele esențiale și necesare ale memoriei se conțin în următoarea definiție lapidară: Memoria este „capacitatea de a achiziționa, conserva și restitui informații” (Doron, Parot 1999: 489). Deci orice sistem mnezic (natural sau artificial) trebuie să îndeplinească, cel puțin, următoarele trei funcții esențiale: de a achiziționa, de a conserva (păstra) și de a restitui (reproduce) informații.

În fond, memoria reprezintă un subsistem complicat al psihofizicului omenesc al cărui conținut este redat prin termeni speciali. În acest context, psihologul Mihai Golu scrie: „Într-o primă aproximare, memoria este ceea ce se obține în urma proceselor și operațiilor de *engramare/encodare, stocare* și *conservare* a informațiilor despre stările surselor externe și despre acțiunile și trăirile subiectului în raport cu ele” (Golu 2007: 537).

În viața omului, memoria mai îndeplinește și alte funcții: de autoidentificare, adaptare la mediu, de acumulare a cunoștințelor ș. a. Prin *valoarea adaptativă* și rolul ei în *echilibrarea organismului cu mediul*, memoria a fost caracterizată de către psihofiziologul rus I.M. Secenov (1828-1905) drept *condiție fundamentală a vieții psihice, piatră unghiulară a vieții psihice*. Memoria individuală este un mecanism informațional reglatoriu și mai îndeplinește funcția comunicativă între persoane, iar, în calitate de atribut al conștiinței omenesti, se manifestă atât ca fenomen natural, cât și *social*. Pentru a evidenția esența memoriei sociale, trebuie să privim memoria în contextul raporturilor *individ – colectiv – societate*. Inițiator al cercetării memoriei colective la nivel teoretic se consideră sociologul și filoso-

ful francez Maurice Halbwachs (1877-1945). În 1925 M. Halbwachs publică lucrarea „Les cadres sociaux de la mémoire” („Cadrele sociale ale memoriei”), iar în 1950 (post mortem) iese de sub tipar studiul „Mémoire collective” („Memoria colectivă”). În aceste lucrări savantul francez analizează fenomenul memoriei colective, evidențiază determinantele (resursele, condițiile etc.) sociale de care depinde acest fenomen. Mai întâi, memoria este o entitate individuală de natură „autobiografică”. Ea îi asigură individului uman identitate personală și propriul traseu în viață, iar memoria colectivă, obiectul principal al preocupărilor teoretice ale lui M. Halbwachs, se datorează factorilor sociali (condițiilor sociale, relațiilor dintre membrii colectivelor omenești etc.). Limba, familia, comunitatea religioasă și clasele sociale, consideră M. Halbwachs, asigură materialul necesar formării memoriei colective.

Inițial, termenul „memorie colectivă” era folosit de M. Halbwachs în calitate de metaforă științifică. Este neobișnuit de a vorbi despre memoria unui grup, chiar metaforic, spune M. Halbwachs. Se pare, continua el, că astfel de facultate n-ar putea să existe, nici să dureze, decât în măsura în care ea ar fi legată de un corp sau de un creier individual. Dar să admitem, pentru moment, că există, pentru amintiri, două modalități de a se organiza și care ar putea să se grupeze astfel, în jurul unei persoane concrete, care și le imaginează ca fiind repartizate astfel în interiorul unei asociații, mari sau mici, încât, parțial, să le aparțină și acestora. Ar exista, deci, memorii individuale și memorii colective. Cu alte cuvinte, individul poate participa la două feluri de memorii. Dar participând sau la una dintre ele sau la alta, persoana va manifesta atitudini foarte diferite, ba chiar contrare. Pe de o parte, individul se află în cadrul personalității sau a vieții sale personale unde se vor plasa propriile amintiri: anume acelea ce sunt comune cu ale altora și nu i se vor înfățișa lui decât sub aspectul prin care ele îl interesează într-atâta, încât el se distinge de ceilalți. Pe de altă parte, în unele cazuri, individul va fi capabil să se comporte astfel, de parcă ar fi membru al unui grup care contribuie pentru a evoca și a întreține amintiri impersonale, în măsura în care acestea prezintă interes pentru grup. Aceste două memorii deseori se interpătrund, în particular, dacă memoria individuală poate să confirme, să precizeze și chiar să acopere unele din lacunele acestora, să se situeze sub memoriile colective, să se amplaseze în acestea, să se confunde momentan cu ele, adică tot ce a fost adus din exterior să fie asimilat și încorporat în propria substanță (a se vedea: Halbwachs 1950: 25-26). Așadar, M. Halbwachs conchide: „Memoria colectivă, pe de altă parte, cuprinde memoriile individuale, dar nu se confundă cu acestea. Ea evoluează după legi proprii, iar dacă în ea mai pătrund câteodată și unele amintiri individuale, acestea-și schimbă înfățișarea, odată ce sunt reasezate într-un ansamblu care nu mai este o conștiință personală” (idem: 26). Din cele menționate, se poate observa că memoria colectivă se manifestă ca fenomen *supraindividual*, fiind *exterioară* față de memoriile individuale și poate fi considerată fapt *colectiv*. Amintirile ce fac parte din memoria colectivă sunt rezultatul unui proces de integrare pe mai multe niveluri: individ, colectivitate, societate.

Având în vedere că fenomenele mnezice au un caracter mobil și complex, putem spune că *memoria colectivă reprezintă acel sistem dinamic psihofiziologic de prelucrare, stocare și reactualizare a informațiilor ce au aceeași semnificație și valoare pentru o întreagă colectivitate umană (familie, grup social, comunitate religioasă, popor, societate)*.

Mulți autori identifică termenii „memorie colectivă” și „memorie socială”. O analiză mai profundă a lucrărilor lui M. Halbwachs ne convinge că savantul francez făcea distincție între memoria individuală, memoria colectivă și memoria socială; la el memoria socială (adică a societății) reprezintă rezultatul integrării conținuturilor unor multiple memorii colective, ce coexistă într-un spațiu geografic, timp istoric și cultural comun, fiind, în același timp, caracteristice pentru fiecare grup, în parte.

2. Teoria lui M. Halbwachs despre cadrele sociale ale memoriei

M. Halbwachs a contribuit esențial la fundamentarea ideii despre memorie ca „cunoaștere actuală a trecutului” ce reprezintă nu atât „conservarea imaginilor”, cât „reconstruirea imaginilor”. În concepția savantului francez, memoria se prezintă ca o „funcție simbolică”, iar amintirile sunt determinate de posibilitatea de a avea idei generale. M. Halbwachs susține că indivizii umani nu trăiesc în mod izolat, ci permanent se află în relații cu ceilalți, având cu aceștia o identitate comună care se bazează pe o memorie colectivă.

Condițiile sociale, împrejurările vieții diferitor colective de oameni, împreună cu factorii geografici etc., determină conștiințele individuale, inclusiv, procesele memorale. Societatea ca producător de valori îi asigură pe membrii săi, de asemenea, cu mijloace de gândire și limbă.

Pentru procesele de reconstrucție funcțională a memoriei trebuie să existe elemente sociocognitive care ar putea filtra amintirile. Astfel de factori sociali, relativ stabili, la M. Halbwachs, poartă numele de „cadre sociale” ale memoriei. Acestea sunt: timpul, spațiul, limbajul și noțiunile curente, adică sistemul conceptual curent al societății. Rapelul unei amintiri, recunoașterea unui element deja prezent în memorie, necesită ca să existe, conform lui M. Halbwachs, o continuitate între cadrele trecutului și ale prezentului. „Individul care își amintește trebuie să se afle în cadre sociale similare, cel puțin, să poată regăsi cadrele perioadelor trecute. Limbajul este un cadru în sensul unui sistem de convenții sociale. Spațiul și timpul permit localizarea amintirii. Astfel va exista un timp colectiv convențional, comun fiecărui grup, prin care el va corespunde cu propriul său trecut. Când privește timpul social, acesta este exterior grupului și îi va permite să unifice memoriile, furnizându-i o referință comună” (Tavani 2012: 10-11).

M. Halbwachs scria că oamenii își pot aminti doar cu condiția că ei vor regăsi, în cadrele memoriei colective, locul evenimentelor trecute care îi interesează: „O amintire este cu atât mai bogată, cu cât, într-un punct, se întâlnește tot mai multe din aceste cadre care, în fine, se încrucișează și, parțial, se acoperă una pe alta. Uitarea se explică prin dispariția acestor cadre sau ale unor părți ale lor, astfel că atenția noastră n-ar fi capabilă să se fixeze asupra lor sau că ea s-ar fixa asupra altora... Dar uitarea sau deformarea a careva dintre amintirile noastre, de asemenea, se explică prin faptul că aceste cadre se schimbă, de la o perioadă la alta. Societatea, în dependență de circumstanțe și timp, își reprezintă trecutul în diverse moduri: ea modifică convențiile. Așa cum fiecare din membrii săi se supune acestor convenții, tot așa ei își orientează amintirile în același sens în care evoluează memoria colectivă. Trebuie, așadar, de renunțat la ideea că trecutul se păstrează în memoriile individuale în așa fel, de parcă din el ar fi extrase tot atâtea probe distincte, câți indivizi ar fi fost. Oamenii, trăind în societate, utilizează cuvinte al căror sens îl înțeleg: aceasta este condiția gândirii colective. Fiecare cuvânt (înțeles) este acompaniat de amintiri și nu există amintiri cărora să nu le corespundă cuvinte” (Halbwachs 1925: 199). De fapt, aceasta este semnificația *cognitivă* și *comunicativă* a termenului „memorie socială”, ca memorie a societății care i-a asigurat pe indivizi cu limbă și gândire. Anume societatea le oferă indivizilor acel instrumentar rațional prin care ei pot să înțeleagă semnificația lucrurilor pe care le amintesc, deoarece inexistența cuvintelor corespunzătoare obiectelor ar împiedica memorarea. Cu alte cuvinte, semnificația lucrurilor se readuce în memorie, numai dacă pentru ele există termenii lingvistici corespunzători. Mai târziu, aceste idei ale lui M. Halbwachs au fost confirmate experimental.

E de menționat că, în viziunea lui M. Halbwachs, semnificația faptelor și evenimentelor concrete nu au un caracter universal, deoarece depind de grupurile umane. Trecutul se „reconstruiește” cu ajutorul semnificației elementelor din trecut. Cum remarca M. Halbwachs, evocarea propriului trecut presupune apelul la reperatele fixate de societate: *spiritul recon-*

struiește amintirile sub presiunea societății. Societatea impune indivizilor anumite modele, standarde, adică restricții. Deci memoria societății, conform teoriei „cadrelor sociale” a lui M. Halbwachs, are un caracter „coercitiv” asupra conștiințelor individuale, inclusiv, a memoriei. Amintirea evenimentelor din trecut („reconstrucția trecutului”) se produce în alte condiții spațiale și temporale, care sunt legate de anumite circumstanțe sociale (căsătoria, nașterea copiilor, încadrarea în muncă, schimbarea locului de trai etc.). Așadar, termenul „memorie socială”, frecvent utilizat în literatura de specialitate, de facto, înseamnă „*memorie colectivă*”, de amintire a unor grupuri umane (familie, colective de muncă, clasele sociale, comunități religioase) pentru care evenimentele din trecut au semnificație concretă, specifică pentru grupul sau colectivul respectiv.

Din cele expuse mai sus, putem formula următoarea concluzie. Conform teoriei lui M. Halbwachs, atât stocarea informațiilor, cât și reamintirea lor reprezintă procese memorale, determinate de condițiile sociale concrete: cele mai multe amintiri sunt obținute grație societății. Aceste amintiri sunt evocate în interacțiune cu ceilalți membri ai grupului respectiv (familie, colectiv de muncă, clasă socială, comunitate religioasă, națiune etc.). Amintirile, exprimate prin vorbire, implică limbajul natural – produs social. Reamintirile presupun plasarea individului într-un context concret (de colectivitate), căruia M. Halbwachs i-a dat numele de „cadru social”.

Deja am menționat că memoria individuală, de asemenea, are conținut social, pentru că oricare reamintire se manifestă prin anumite forme verbale (vorbire internă, enunț etc.), iar acestea implică limba – sistem lexical și reguli gramaticale – produs al societății. Așadar, reiese că nu individul, ci grupul este „depozitarul” memoriei comune, adică a „memoriei colective”. Din cele expuse supra, mai apare problema *localizării* memorie colective. Se știe că memorarea este un proces psihofiziologic, determinat de activitatea cerebrală a indivizilor. M. Halbwachs recunoștea că amintirile aparțin indivizilor, care, prin memorie, își reamintesc evenimentele trecutului. Dar, spunea savantul francez, amintirile colective au caracteristici specifice pentru că „societatea îi obligă pe oameni nu numai să reproducă, în gândire, din când în când, evenimentele anterioare din viața lor, dar încă și să le rețușeze, să le reorganizeze și să le completeze în așa fel, încât fiind totuși convinși că amintirile noastre sunt exacte, noi le-am comunicat acel prestigiu, pe care ele, în realitate, nu le posedau” (Halbwachs 1925: 86). Dacă vom încerca să găsim „organul” prin care colectivul produce operațiile mnezice, probabil că, în mod nemijlocit (materializat ca „substanță”), nu îl vom găsi. Poate sună prea categoric, dar suntem nevoiți să constatăm că *unica realitate concretă* a memoriei este, totuși, sistemul mnezic individual. *Amintirea, rapelul (reamintirea) și mecanismele psihofiziologice* cerebrale, care asigură realizarea proceselor memorării, sunt plasate în creierul omenesc. Pe scurt, memoria individuală este localizată în creierul individului omenesc. Ea se formează prin acomodarea individului la condițiile, atât ale mediului natural, cât și ale celui social, deci are conținut *social* (prin limbă, tradiții, norme morale, juridice, tehnice etc.). În privința memoriei colective, putem spune că ea reprezintă sistemul memoriilor colectivului respectiv, adică modelul general pentru memoriile individuale. În acest caz, nu poate fi vorba de un *organ* special al memoriei colective. Dar colectivele concrete (familiale, profesionale, culturale, sportive, educaționale, religioase, naționale etc.) păstrează *trăiri* ale anumitor evenimente (familiale, culturale, istorice), au *sentimente și orientări valorice* specifice ce aparțin anume acestui colectiv. Emoțiile, sentimentele, rațiunea colectivă, adică psihicul colectiv (al colectivului), reprezintă suportul spiritual al memoriei colective. Prin „optica” acestora sunt privite evenimentele trecutului, adică amintirile, evocările, rapelul, reminiscența etc., într-un cuvânt, *memoria*: familiei, a colectivului de muncă, a comunității religioase, a clasei sociale, a națiunii, a societății. Me-

moria colectivă, (componentă a conștiinței societății date) rămâne a fi un fenomen ontic de natură spirituală ce nu poate fi separat de psihicul uman. Cultura materială, bibliotecile, muzeele, operele de artă, arhivele etc., analizate în contextul memoriei sociale, sunt doar *suportul material* al memoriei – fenomen spiritual. Faptul că anumite colectivități omenești (grupuri sociale, colective profesionale, religioase, etnice, culturale etc.) au aceleași sentimente, reprezentări, idei despre trecutul lor, poate fi lămurit prin condițiile asemănătoare (naturale, materiale, spirituale etc.) ale vieții lor, orientările valorice, concepțiile despre lume, idealuri etc. Așadar, deși memoria colectivă are un caracter supraindividual, exterior memoriei individuale, ea rămâne a fi un fenomen *spiritual*, însă nu de natură individuală, ci *colectivă*. Având în vedere că dezvoltarea umană rezultă dintr-o interacțiune dinamică între indivizi și societate, psihologii ruși L.S. Vygotsky (1896-1934), A.R. Luria (1902-1977) și A.N. Leontiev (1903-1979) ajung la concluzia că *memoria umană și viața socială sunt indisolubil legate; trecerea de la formele biotice ale memoriei la cele superioare, specifice formelor omenești, este rezultatul unui îndelungat și complex proces de dezvoltare culturală și istorică*. A.N. Leontiev, care a apreciat înalt ideile lui M. Halbwachs, în lucrarea „Dezvoltarea memoriei” (1931), afirma că „memoria omului contemporan, de asemenea, este un produs al dezvoltării sociale și culturale, ca și vorbirea, scrisul sau calculul” (Leontiev 1931: 58-59). El a subliniat importanța proceselor de *socializare* în dezvoltarea memoriei, considerând că mediul social este factorul central al dezvoltării și funcționării memoriei, iar împreună cu transformarea culturală a memoriei și însăși *utilizarea* experienței trecutului, conservării căreia noi suntem datori memoriei, ia forme noi și superioare: luând stăpânire asupra memoriei noastre, noi în așa fel eliberăm toată conduita noastră de sub puterea oarbă a acțiunii automate, stihinice a trecutului (a se vedea: idem: 250, 251). Contemporan cu M. Halbwachs, britanicul Frederick Charles Bartlett (1886-1969) a fost adept al teoriei memoriei colective. În lucrarea „Remembering: A study in experimental and social psychology” („Memorarea: Studiu în psihologia experimentală și socială”) (1932) F.C. Bartlett dezvoltă diverse aspecte sociale ale memoriei, circumscriindu-le în concepția lui M. Halbwachs, cu care împărtășea viziunea asupra conservării amintirilor. F.C. Bartlett nu considera că conștiința individuală ar stoca, în mod precis și detaliat experiența individuală. El afirma că memoria și amintirea sunt de natură constructivă și reconstrucitivă. În acest context, F.C. Bartlett a descris cum aspectele sociale influențează memoria individuală. Este bine cunoscut exemplul din viața tribului *Swazi* din Africa de Sud. Într-un grup dintr-o călătorie din Londra, un grup de Swazi au păstrat impresia produsă de un polițist londonez care dirija circulația cu brațul ridicat. Gesturile polițistului erau asemănătoare cu cele ale membrilor tribului *Swazi*. Acest gest a fost interpretat de *Swazi* drept un salut familiar. Prin acest exemplu, F. C. Bartlett a demonstrat cum memoria colectivă a unor grupuri sociale determină interpretarea faptelor din viața altor colectivități. El, asemenea lui M. Halbwachs, afirma că amintirile se reconstruiesc pentru a corespunde intereselor actuale ale grupului. Pentru savantul britanic concordanța cu aceste interese se va face prin procesele convenționalizării care permite grupelor să stăpânească elementele trecutului, dar, în egală măsură, și elementele prezentului, care provin din culturi diferite. Așadar, prin studii experimentale, s-a demonstrat faptul că pierderea informațiilor în timp nu se datorează uitării, ci reconstruirii (restructurării de sens) a memoriei, a organizării informațiilor mnezice în jurul anumitor elemente semnificative. Așadar, în concepția lui F.C. Bartlett, cultura contribuie la fixarea semnificațiilor și, prin aceasta, la structurarea memoriei. Amintirile se reorganizează în funcție de interesele actuale ale grupurilor și colectivităților. Prezentul își pune amprenta asupra trecutului în aceeași măsură, în care trecutul marchează prezentul. În așa fel se pot interpreta rezultatele multor studii „pe viu” privind distorsiunile

mnezice ale diferitor evenimente, spre exemplu, a celor din fosta URSS și alte state ex-socialiste (a se vedea: Chelcea 1996: 114-115). Orientarea înspre cercetările lui M. Halbwachs și F.C. Bartlett se observă și la psihosociologii contemporani.

În concluzie: amintirea și uitarea sunt două fețe ale aceleiași file care poartă numele *memorie* – atribut al *conștiinței* (individuale, colective, a întregii societăți). Conștiința, la rândul ei, este doar una din infinitele fațete ale celui mai instabil și complicat „conglomerat” – societatea omenească.

Referințe bibliografice:

1. Chelcea, Septimiu, *Memoria socială – organizarea și reorganizarea ei* // Neculau, Adrian / coord., *Psihologia socială. Aspecte contemporane*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 109-119.
2. Doron, Roland, Parot, Françoise, *Dicționar de psihologie*, București, Editura Humanitas, 1999.
3. Golu, Mihai, *Fundamentele psihologiei*. Vol. I și II, Ed. a V-a, București, Editura Fundației România de Mâine, 2007.
4. Halbwachs, Maurice, *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925), http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/cadres_soc_memoire/cadres_sociaux_memoire.pdf
5. Halbwachs, Maurice, *Mémoire collective* (1950), http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/memoire_collective/memoire_collective.pdf.
6. Tavani, Jean-Louis, *Mémoire sociale et pensée sociale: Etudes empiriques de leurs influences croisées*. Psychologie. Université René Descartes – Paris, V., 2012.
7. Леонтьев, Алексей Николаевич, *Развитие памяти. Экспериментальное исследование высших психологических функций*, Москва, Государственное учебно-педагогическое издательство, 1931.
8. Рикёр, Поль, *Память, история, забвение* / Пер. с франц., Москва, Издательство гуманитарной литературы, 2004 (Французская литература XX века).